

Szilasi László *Kései házasság* című új regényének címéből és előzeteseiből a gyakorlott olvasó könnyen asszociál akár García Márquezre: *Szerellem a kolera idején*. A latin-amerikai mű jó értelemben vett és megszolgált kultusza ha-

58 V. Gilbert Edit

NEM EZ VOLT MEGÍGÉRVE

Szilasi László: *Kései házasság*

mond el e regény a mi utóbbi háromnegyed évszázadunkról, amelyben játszódik?

Araszolunk előre az időben a párral a rövid fejezetekre tagolt könyvben. Az adott időszak (év?) egy jellemző jegye kerül címként az egységekre. Ez a szó inkább a regényvilág belső összefüggéseiből adódik, néha általánosan ismert emblematikus fogalom – olyankor kikövetkeztethető, milyen korszakot fémjelez. Évszám és esemény is előfordul a narrációban, ám nem feltétlenül. Komótosan haladunk egy magyar, Szeged és Gyula közelében elterülő, Árpád-haragosnak nevezett alföldi kisváros (máshonnan tudható: a modellje Békéscsaba) poros kulisszái közt. Eltelik párhuzamosan az emberéletnyi idő, hőseink megöregszenek, egyikük meghal. A nő pedig nemcsak elcukrászdázik- és szaunázik utolsó éveiben barátnőivel, hanem külsőleg lendületes és tartalmas életet él, tanít, kerékpározik, úszik. Az uszodából indul visszatekintése a korábbiakra, amiben segítségére vannak volt kolléganői, barátnői a tanári karból. A regényt az ő emlékező hevülete keretezi. Amíg a hetvennégy évesen is ruganyos Ilma az uszodában megtesz egy hosszat, felbukkan valamely szakasza életének, élethosszig tartó kapcsolatának a férfival.

Megismerkedésüktől a jelenig ível ily módon a narráció és a nő párhuzamos, írottak is tételezett reflexiósorozata. Önálló élete aktív és elemző, miután eltemeti férjét: a férfit, akivel régóta valamiféle kapcsolatban vannak, s aki végül feleségül vette – miután kihaltak mellőle az általa ilyen-olyan okokból feleségül vett más nők. Elsőként egy sportolónő, aki alkatilag illett hozzá, majd egy igencsak csúnya kolléganő, amit a szöveg minden lehető módon és szemszögből sulykol. Mindkettő részeges. A 28–29. oldalon olvasható, kurzívan szedett undor-szöveg a férfi szólama. Részeg beszédében láttatja első feleségét ilyennek: „Nem, soha többé, inkább ezt a darab falat itt, arra fogok rámászni, hátulról tömöm belé, legalább nem látom az arcát, nem látom az arcát, ami pontosan olyan, mint az enyém, bal-tával faragták ki, csak úgy nagyjából, a közepén meg az a hatalmas, görbe

tározott várakozást kelt, egyúttal magasra teszi a lécet. Vajon mi a közege és apropója itt és most, egy mai magyar alkotásban a későn frigyre lépő (szerelmes)pár szerepeltetésének? Kik ők, milyen világ épül köréjük, mit

orra, mintha egy macskacápa úszna a közepén, nagyon undorító, nagyon veszélyes, a belem fordul ki tőle, de így legalább nem látom, ha tudom is, hogy ott van [...] és már hízik is, a szülés után olyan lett a hasa, mint egy hatalmas vándling, most lopja el, alig lehet hozzáférni az altestéhez [...] belekapaszkodnék a hatalmas csöcseibe, azok is hogy lógnak 59 már, nem ez volt megígérve, tömném, tömném, ha pedig nem megy, akkor körberöhög, hová lett a gerendácska, elfáradtál, vagy mi van, meg tudnám ilyenkor ölni, de csak pofonokat adok neki, meg tolom alulról, ilyenkor néha visszakeményedik, káromkodom, tolom, ő meg röhög, borzasztó hangon, ilyen lehet a halál röhögése, jó neki, de kiröhög, igyekezzél, puhapöcs, mindjárt jó lesz, abba ne hagyd, ne merd abbahagyni, a parancsra mindig lekonyulok, tovább röhög, csináld, csináld, csináld, én meg másokra gondolok, az igazgatóhelyettes asszonyra, valamelyik takarítónőre, meg rád, drága Ilma, neked teszem a jót, rád izgulok, attól mindig feláll, vagy akármilyen férfira.” A monológot közreadó, általában Ilma nézőpontjából íródó narráció itt semleges, visszafogott, a következőképpen foglalja magába a férfi közlését: „Egyfolytában beszélt. Rá se nézett Ilmára, de úgy szólt hozzá, mintha Ilma is férfi lenne, talán éppen ő maga.” A betét közlését Ilma cselekvésének jelzése követi érzelmi reakció híján, ami beszédes hiány: „Gerenda addig ivott, amíg el nem ájult. Ilma hazavitte taxival a Diófa utcába. Ruhástul fektette le, levette a szemüvegét, sokáig nézte, ahogy a sörszagú szájból kicsorog végre a tiszta nyál.” A reakció tehát a magatehetetlen emberi test biztonságba helyezése, s a megváltó öntudatlanságba: alvásba zuhanásának kivárása. Minden megy tovább, mint annak előtte. A szűzse időrendje az emlékezés logikájához hasonlóan előre-, majd hátralepő. Ehelyütt például már rég ismerik egymást, aztán visszatérünk a következő fejezetben a megismerkedésükhöz. Víz feletti és víz alatti időszakok egymásutánja a kapcsolatuk is.

A regény tétje mindazonáltal kérdéses számomra. A helyenként otromba, goromba, abuzív férfi iránt feltétlen odaadással bíró nő, aki egész életében vár rá. A nő, Ilma majd félévszázadon át tagja a kisvárosi tantestületnek, sokáig a férfi is, s a szöveg minimális utalást tartalmaz a környezet reakcióira, neheztelésére, pletykáira: évtizedes kapcsolatukhoz szótlánul asszisztálnak feleségek, kollégák, igazgatók, helyi potentátok. Mindössze húsvét hétfőin, locsolkodás után röhögnek a „hagyomány nélküli, hitehagyott” helyi lakosok, akik látják Gerendát „hazabillegni”, azon, hogy a szeretőjétől jön, miután az egész napot Ilmánál töltötte. Fiai nem tartanak vele locsolkodni, ezzel is egyszerűsödik a dolga. Szörnyetegnek megfestett anyjuknál egyébként is jobban rokonszenveznek a szeretővel ők, az egyszeri, alkohol okozta kontrollvesztés éjszakájából sarjadt ikerfiúk, amikor érettségijük környékén a pár tudomásukra

hozza viszonyukat. A tanár néni és édesapjuk akkorra három évtizedes románcát, amely jóval régebben tart folyamatosan, mint ahogy szüleik házassága, aminek éppen megfogadásuk volt az oka azon az éjjelen. Jókedvű és lelkes iszogatóssal ünneplik meg négyesben a bejelentést.

60 A szöveg egy része kurzivált. Általánosan tudható, hogy ezek Ilma jegyzetei, bár nem egyértelmű keletkezésük és beágyazódásuk kontextusa; hogy az idők során jöttek létre vagy a jelenből történő visszanezés részeként, s hogy kinek a szólama is ez, mert néha a nőé, néha a férfié. Inkább a nőé, de az imént jelzett és idézett, 28–29. oldali monológ több más megszólalással együtt éppen a férfié. Valószínűleg Ilma megértésre irányuló visszaemlékezése keretezi őket. A nő az első fejezetben, a cselekmény jelenében úszás közben kezdi összerakni, hogy miért is ezt az életet élte mindaddig, és saját naplószerű bejegyzései, feljegyzései, visszaemlékezése közé kerülhet be a férfi monológja, az Ilmának elmondott panasz első feleségére, a tőle való iszonyodásra, ahogy a másodikra is, amit már nem citálok ide.

A narráció előrehaladó, közben vissza-visszaugró folyama s Ilma párhuzamos bejegyzései által Ilma önmegértése kíván létrejönni, az ő narratív identitásának megképződése a kimondott cél: hogy tudatosodjon, végignézve a múlton, miért így élt, ki ő és ki volt Gavenda-Gerenda, meg ők ketten egymásnak, s miért ennyit adtak és kaptak a kapcsolatban. A férfi a nőtől sokat, a nő a férfitől keveset. Ilma ezt: életüket értelmezi és keretezi hol így, hol úgy, s derül ki többek között ennek során, hogy egyik – felmutatott, majd elhagyott – értelmezési kerete éppen Stockholm-szindrómája. Máskor magát tekinti ragadozónak, aki nem engedi ki markából a férfit. Anyja elnéző, de szelíden kineveti a kapcsolata miatt, barátnői tudják is meg nem is: a szöveg nem egyértelműsíti, mennyire, ő pedig berendezkedik a hosszas várakozásra, amiből bőven ki is jut neki. Nem világos, mit érzett a mindenkori jelenben és mit utólag, retrospektíven.

A belenyugvó, mentálisan alaktalan-amorf női karakter és a szétfolyó: mérsékelten értelmes, helyenként kifejezetten primitív és erőszakos, amorális, de közben néha kedves és megértő férfigura elnagyolt történetébe időnként beemelődnek közéleti megnyilvánulásai, beszélgetésfoszlányai. Gerenda egyszer visszautasítja egy pincér cigányellenes poénját, máskor Hitlerrel megértőbb, mint Kádárral: „Vitathatatlanak tartom, hogy Kádár János egy mocskos gazember volt. Nem tudok elképzelni olyan Istent, aki őt üdvözítené.” „Hitlerről így vélekedik: „Vele még bármi megtörténhet. Horogkeresztet véshetünk a homlokába. De elférhet a mennyország egy lezárt, sötétebb zugában is.”

Ilma szakaszosan, szaggatottan jut egymástól különböző részeredményekre önmegértési igyekezetében. Egy ponton arra, hogy előbb kellett volna írnia, s azt tudomására hoznia a férfinak, vagy legalább szavakba

öntenie neki, mit érez és gondol. Pedig ez is megtörtént, amikor átadja neki vágyai oldalait; annak a listáját, hogy milyen apró és nagyobb dolgokat szeretne vele tenni még az életben. A férfit ez ugyan meghatja, időt kér rájuk, ám megígéri, hogy nélküle már nem utazik: az elbeszélő szerint volt olyan gerinces, hogy külföldi sportdiplomáciai utakra addig nem vitte 61 magával a szeretőjét. Utaznak majd valamennyit, ám Ilma utazásai inkább a fantáziájában zajlanak, s a Gerendával vagy nélküle nézett filmekhez, tévéműsorokhoz, könyvekhez s más tartalmakhoz kapcsolódnak. Ilma ezekre fűzi fel az életét, s simul bele a férfiébe, ahogy a narráció szerint néha Gerenda is simulékony: „Gerenda néha tényleg tudott gyengéd és anyagi lenni. Úgy volt gyengéd, hogy a másik részévé vált. [...] A baj csak az volt, hogy ehhez a kiváltsághoz más is hozzájuthatott. Ilma tudta ezt, de próbált nem gondolni rá. Maradjon meg neki, ami az övé.”

Közben egyszer Ilma is teherbe esik a férfitől, de ezt a gyereket Gerenda nem akarja megtartani, így elvetetik. Igaz, az abortuszt végző orvos kíméletes, emberséges. Ilma ezt jegyzi meg és le erről a jelentős eseményről. Tompa Andrea *Fejtől s lábtól* című regényében is történik egy abortusz, de annak az elhallgatása és kiderülése izgalmas narratopoétikai alakzatban artikulálódik, amely egyaránt jellemzi a férfit, a nőt és az elbeszélői szerkezetet. Itt nem érzékelem a koncepciót. Amit ki tudok olvasni: érzéketlen, önző, gyenge férfi, beletörődő, minden felett napirendre térorő nő. S ha a szerkezetet/koncepciót, azaz a szerzői pozíciót faggatom: kissé bizonytalan, elasztikus megmutatását találok a majd egy életen át folyó szeretői kapcsolatnak a sodródó női karakter oldaláról, semleges-részvétlen narratív körülírásban – mitológiai utalásokkal fűszerezve. Amit a szerző régiséget kutató irodalomtörténeti szakmáján túl immanens ok a mű világából kevésse indokol – sem a sportoló-testneveléstanár, sem az árvízűgyes tanárnő képzettségéből, érdeklődési köréből nem motiválódik, miért használják ők maguk s aggatja az elbeszélő rájuk a köz tudatából kikopott antik szereplőket, Ephiltészt, Leonidát. Pénélopé máig jól ismert alakjának alkalmazását nem kérdőjelezem meg, ám miért tartja magát Ilma büszkén, értéktelen Pénélopénak? Nincs szerkezeti ellenpontozás, amely más megvilágításba tenné a női szempontú sodródást, az önreflexív kurziválás iránya a narrációval párhuzamos. A kisvárosi elkésettség és értelmetlenség kliséit, toposzait és érzelmek elkedvetlenedését, életek ellehetetlenülését, ambíciók banális elporlását mutatja fel e regény önnön bizonytalan struktúráin át.

Nekem a *Kései házasság* csalódás. Közelmúltunk kisvárosi kronotopikus állandóságába a kapcsolatnarratíva a társadalomrajzzal és világérzékeléssel (feltűnően gyakori az undorító, gusztustalan, bűzlő, rothadó jelenség leírása) nem szervesül, ellentétben akár az előző Szilasi-regénnyel, a *Luther*

kutyáival. Érthető, hogy a szerző nem folytatni akarta a már megírtakat, ez egy egészen másfajta történet és történetmondás, ám ebben nem tudott újszerűen érvényeset felmutatni. Nem válik karakteressé a kapcsolat arculata – vagy az elfogadhatatlan elfogadásának és az ezzel történő vissza-

62 élésnek a narratívája túl direkt a női álláspont és magatartás önmagyarázó, elengedő, önnyugtató, semmissé tevő értelmezői aktusai által. Megengedőbb olvasatban az élet önjáró természete, az esetlegességek és gyengeségek reprezentációi, a kevésbé történő megelégedés, a női méltóság praktikus zárójelbe tétele s a több vonatkozásban is megvalósuló túlélés a kulcs. Ilma túléli korban a férfit, s utána visszanyeri aktív függetlenségét, ami viszont továbbra is őrá szól. Keveset: három hónapot tölthetnek legálisan, házaspárként együtt, de legalább megadatik. Utána a halál következik: a későn (máskor akár időben) elért közös életnek bármikor véget vethető halál reprezentálja a semmisséget, az értelmetlenséget, a kontrollálhatatlanságot. A várakozás groteszk eredményét. Ehhez a keretezéshez, ahogy az írás terápiás és önmegértésre irányuló hasztalanságához, ugyancsak találunk fogódzókat a műben: „Megtudtam, hogy az írás nem kompenzál, és nem szublimál semmit. Hogy az írás pontosan ott van, ahol te nem vagy, nem voltál és nem is lehetsz soha. És hogy éppen ezért csakis Gerenda tudná megírni az én szerelmes regényemet. Aki már eltűnt. Mert én eltűntettem. [? – V. G. E.] Tanítás, edzőség, kollégium, adminisztráció, feleség, gyerekek, család: nem volt már itt nekem.” A semmi, az igazság és a tudás filozófiájához is közelít a nő szövege: „Nem az igazság igaz, hanem az illúzióhoz való viszonyod, az válik igazzá.” Az élet túlélő és önmagát megtartó volta Ilmát akár győztesként is kihozhatja: hogy mindent túlélte, közben azért megőrizve magát és valamilyen szinten szerelmét is konzerválva. (Ehhez hasonló Ulickaja Szonyeckájának a gyakorlati stratégiája, létezőmódja.)

Amíg Szilasnál töredék-értelmekből rajzolódik ki a regényvilág természete, a bevezetőmben intertextusként kínálkozó García Márqueznél cselekményesen összeáll, mivel és miért úgy folyik az élet első, hosszabb fele. (Más a hangulat, az atmoszféra, az emberkép, a kicsengés, elengedem.) A magyar műben az egyik fél: a férfi rossz házasságaiban, a szeretett nővel köztes nyilvánosságot vállalva telik az élet, a nő részéről pedig a mellőzöttségbe történő belenyugvással, amelyben a rövid távolságtartásokon túl rosszállás is alig van. Sem Ilma saját szövegei, sem az elbeszélő nem differenciálják a lélektani-érzelmi vetületet, ellentétben Terézia Mora, Szabó Magda, Tompa Andrea némileg hasonló helyzetű nőalakjainak, helyzeteinek narratopoétikai megjelenítésével. A férfi nézőpontja is esetlegesen nyilvánul meg, Ilma szűrőjén át, például két felesége enerzált, ám vulgáris szidalmazásakor. A közeg kapcsolatukhoz való viszonyának kirajzolása is minimális. Ilma egyszer megjegyzi, a maguk szerelmi történetét Gerenda maga tudná

megírni, de a szerzői ellenpontozás akkor is hiányzik. A struktúra mindenképpen billeg, s ezt a narratív kompozíció koncepcionális megoldatlanságában látom.

Példázza ezt az elbeszélő, tehát nem Ilma kurzív szólamának egy általánosító kitétele (valamely szívességről, amit a férfinak nem kellett volna elfogadnia valakitől, mert később az, aki adja, rossz helyzetbe került) az elbeszélő szerint önzetlen Gerendáról, aki nem tudott elfogadni. Az én kritikusi pozícióból ugyanis ennek inverze: éppen az áldozatot, odaadást, alárendelődést kritikátlanul elfogadó férfi képe látszik: „Adni és kapni. Akkoriban Ilma azt gondolta, ebben állna a béke. Gerendában mégis imádta, hogy soha, élete végéig nem tudta megtanulni, miben is állna az elfogadás.” Végezetül visszautalva írásom címére, amely Gerenda panaszszólama egyik házasságára: vaksága világlik ki belőle, hisz Ilmának sem ez volt megígérve, kiterjesztve pedig az élettől sem ezt várták, várjuk. Nem azt az életformát fogadta el a férfi, nem azt választotta, így nem az lett az övé (sem), ami boldogíthatta volna, amivel a háttérben lopva élt. Maradt így a hiány, a törmelékes, töredékes, szétszaggatott, diszsonáns lét, a könyvben pedig ennek rosszkedvű lenyomata. (*Magvető, Bp., 2020*)

Új Forrás 2020/9 – V. Gilbert EdIt: Nem ez volt megígérve
Sztlasi László: *Kései házasság*

